

Олег ПУНЧЕНКО

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та історії
України, Одеська національна академія
зв'язку ім. О. Є. Попова

УДК 37.01:15

**АРХІТЕКТОНІКА
МАТРИЦІ ОСВІТИ
СУЧАСНОЇ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ У ЇЇ
ПАРАДИГМАЛЬНОМУ
ВИМІРІ**

© Пунченко О., 2018

Ключові слова: парадигма, матриця, ноосферизація, інноваційність, інформаційність, гуманізація, безперервність, глобалізація.

У статті, виходячи з вимог «Римського клубу» до формування парадигми «нової Просвіти», репрезентована ноосферно-інформаційна парадигма освіти сучасної цивілізації. Розкрито зміст концепту «матриця» як методу дослідження внутрішньосистемних взаємозв'язків з допомогою матричного моделювання. Схарактеризовано складові матриці нової парадигми освіти: ноосферизація, інноваційність, інформаційність, гуманізація та безперервність.

Вступ. Історія освіти, як океан незвіданого, непізнаного, завжди хвилювала філософські роздуми. Вона входила особливою складовою у комплекс філософських проблем, який утворює у своїй сукупності інтелектуальний горизонт відповідного типу цивілізаційного устрою суспільства. Аналіз історії освіти дозволяє стверджувати, що це не просто один з інтелектуальних аспектів буття людства – воно його життєва необхідність, вісь його життя, детермінуюча складова духовної культури суспільства. Цей висновок впливає з аналізу робіт провідних аналітиків проблем освіти як українських, так і представників ближнього й далекого зарубіжжя. Серед них можна виділити роботи В. П. Андрущенко, В. П. Бега, В. Г. Воронкової, В. О. Кудіна, О. В. Сосніна, Є. М. Бабосова, М. І. Вишневського, Т. М. Буйко, В. С. Стьопіна, А. І. Зеленкова, Д. І. Широкована, М. Кастельса, Дж. Нейсбіта, Е. Тоффлера, Ф. Фернандес-Арместро, Ф. Фукуями та багатьох інших.

Духовну культуру наприкінці ХХ – початку ХІХ ст. часто характеризують як культуру, яка перебуває у кризі, як відстаючу від потреб сучасного цивілізаційно-

го етапу суспільного розвитку, як нездатну швидко, ефективно й конструктивно вирішувати завдання цього розвитку. Методологи пов'язують цю кризу з розривом концептуальних та інструментальних моделей з вирішення глобальних проблем людства, розвитку глобалізаційних процесів. Аналіз цієї кризи привів провідних експертів «Римського клубу» до висновку про докорінну зміну парадигми розвитку сучасної цивілізації. Але ця цивілізація – інформаційна, ще перебуває у зародку, вона не розкрила своїх потенційних можливостей і знаходиться на переламному етапі свого розвитку.

На цьому ж етапі знаходиться й освіта. Криза в її змісті дзеркально відображає кризу сучасності загалом, яка «має не лише глобальний, а й системний характер, тобто зачіпає не окремі сторони, а всю архітектоніку світового устрою, усі аспекти матеріальної та духовної культури світового розвитку, коли глобалізація не залишає шансів спостерігати з боку за подіями, що відбуваються» [1, с. 113]. Криза в освіті в умовах глобалізації спонукала керівників «Римського клубу» закликати світову спільноту до формування та реалізації універсальної освіченості «нової Просвіти». Створення розгорнутої концепції цієї «Просвіти», пояснення її світоглядного, логіко-гносеологічного, методологічного, культурологічного та соціально-практичного статусу вимагає елімінації й конкретизації її смислорозмірного (термін М. Хайдеггера) змісту як реалії, якісно відрізняється від інших форм духовного виробництва. Перехід в освіті до концепції «нової Просвіти» вимагає обґрунтування нової її парадигми.

Мета статті: репрезентувати нову парадигму освіти, розкрити детермінуючі складові її матриці.

Основна частина. Становлення нового типу цивілізаційного буття людства різко змінює зміст усіх сфер його життєдіяльності, особливо духовної. В освіті, як фундаментальній основі суспільства, яка визначає його життєву активність і конкурентоспроможність, відбуваються кардинальні перетворення, що викликали до життя нову парадигму її змісту і спрямованість

розвитку – ноосферно-інформаційну. Подібно «осьовій епосі», що ознаменувала початок світової історії, сьогодні людство з неминучістю наблизилося до «осьової епохи» в освіті, коли для його виживання потрібні, на думку експертів «Римського клубу», нові інноваційні орієнтири, нові методологічні новації та духовні цінності.

Фундаментом формування ноосферно-інформаційної парадигми освіти стали наукові революції кінця ХХ – початку ХІХ ст. До них необхідно віднести: інформаційно-комп'ютерну революцію, нанотехнологічну, мережеву, гуманітарно-технологічну (термін Г. Г. Малинецького), завдання якої – формувати особистість з панорамним баченням перспектив конструктивного вирішення проблем як матеріального, так і духовного виробництва.

Що ж являє собою нова парадигма освіти – ноосферно-інформаційна? Палітра поглядів на сутність нової парадигми освіти, яка репрезентована автором раніше, досить різноманітна й суперечлива. Виникає безліч моделей освіти нового цивілізаційного устрою, але чи всі вони виступають як парадигми? Безсумнівно, ні. Модель – це спрощена версія розуміння сутності й окремих аспектів освітньої реальності, яку дослідник може і не враховувати, оскільки вона не носить обов'язкового характеру. Парадигма ж висловлює сукупність переконань, цінностей і технічних засобів, прийнятих науковим співтовариством і забезпечуючих існування наукових та освітніх традицій. Пояснюючи зміст парадигми, Т. Кун писав, що «під парадигмою я маю на увазі визнані усіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають модель постановки проблеми та їх розв'язань науковому співтовариству» [2, с. 11].

А що ж являє собою нова парадигма освіти, як вона повинна об'єднувати членів науково-педагогічної спільноти, бути визнана нею як така, що має соціальну значущість та відповідає вимогам нових технологічних і соціальних перетворень, стати їх рушієм? «Ноосферно-інформаційна парадигма – це якісно новий рівень формування інноваційного типу мислення тих, хто навчається, що базується на інформацій-

них ресурсах суспільства і сприяє на основі креативної методології та досягнень сучасної науки становленню нового рівня індивідуального і суспільного інтелекту» [3, с. 313].

Незважаючи на те, що сьогодні важко об'єктивно репрезентувати рівень нового цивілізаційного розвитку людства, важко визначити ноосферну потужність цієї парадигми освіти, важко прогнозувати її результати щодо того, чого найбільше очікує суспільство, усе ж таки можна стверджувати, що таке розуміння нової парадигми експліцитно виражає те, що в ній закладено імпліцитно.

У новій парадигмі освіти об'єднані два фундаментальні концепти – ноосферизація та інформатизація, зміст яких в освітніх парадигмах минулих цивілізацій не досліджувався, а тим більше в різних моделях освіти. Ці два концепти є фундаментальними складовими матриці нової парадигми освіти, але вона не мислима без переходу освіти на інноваційний шлях свого розвитку, поза врахування гуманістичної складової цієї матриці. Отже, ноосферизація освіти, інноваційність розвитку її змісту, інформаційність, гуманізація та безперервність – базові складові матриці нової парадигми освіти, завданням якої виступає підготовка фахівця панорамного бачення світу, який здатний конструктивно вирішувати проблеми глобалізації.

Особливістю нової парадигми освіти виступає процес її глобалізації. На думку Г. А. Ключарева, глобалізація освіти – це «загальна зміна порядку розподілу знань через освітні інститути, при яких поступово складається освітнє товариство» [4, с. 197]. Але Китай, вирішуючи завдання перетворення країни в таке суспільство, пропонує зовсім іншу систему його формування. Виходячи з аксіоми, що освіта є фундаментальним елементом життя, яке швидко змінюється, керівництво країни дійшло висновку, що «потрібно зосередити зусилля на освіті і перетворити Китай у країну, багату людськими ресурсами» [5, с. 78], а це означає перетворити Китай на суспільство навчання, відкрите для будь-яких теорій і практик. «У цій країні навчан-

ня – фундаментальний елемент повсякденного життя, адже все змінюється так швидко і потрібно освоювати нове» [5, с. 182].

Але повернемося до матриці нової парадигми освіти. Концепт «матриця» використовується у сучасному науковому знанні в різних іпостасях. Цей концепт використовують для дослідження систем різних рівнів, моделювання їх розвитку. У загальному плані матриця – це виділення і розташування елементів, відповідних структурі системи. Це засіб ущільнення інформації про систему, яка може бути використана для її аналізу. У цьому випадку матричний аналіз – це метод дослідження внутрішньосистемних взаємозв'язків з допомогою матричного моделювання.

Аналіз матриці нової парадигми освіти, її складових (ноосферизація, інноваційність, інформаційність, гуманізація і безперервність) показує, що у своїй єдності вони репрезентують не лише хід перетворення сенс-розмірного змісту освіти, а й сукупність операцій, пов'язаних з вирішенням глобального завдання освіти.

Яка смислова спрямованість кожної з цих складових нової парадигми освіти?

Ноосферизація відображає процес руху інтелекту суб'єкта і суспільства. Інтелектуалізація освіти – наріжний принцип формування майбутнього фахівця. У структурі освіти інтелект, як система пізнавальних здібностей учня, найочевидніше проявляється у легкості навчання, здатності швидко й легко засвоювати трансльований матеріал, набувати нових знань і вмінь у подоланні виникаючих перешкод, у здатності знайти вихід з нестандартних ситуацій, умінні адаптуватися до складного середовища. Вищий рівень розвитку інтелекту в освіті визначається за рівнем мислення, експресивній функції мови, що розглядається в єдності з іншими пізнавальними процесами – сприйняттям, пам'яттю, мовою. Таке розуміння інтелекту в освітній реальності корелюється з твердженням М. Полані, що інтелект є здатність набувати знання.

Відповідно всьому вищесказаному головним завданням, детермінуючим фактором перебудови освіти є її інтелектуалі-

зація, результатом якої виступає фундаменталізація та універсалізація освіти, що здатні перетворювати інтелект у найвищу цінність розвитку всіх індустріальних та громадських сфер життя. Це з одного боку. А з іншого – освіту, що базується на інформаційних ресурсах суспільства, формує сукупний суспільний інтелект, який виступає як загальнолюдське надбання, оскільки сам процес формування інтелектуальних ресурсів соціально детермінований.

Посилення процесу ноосферизації освіти в сучасних умовах створює передумови для переходу до SMART-суспільства, тобто до інтелектуального суспільства, фундаментом якого виступає STEM-освіта, яка таїть у собі частку сцієнтизму та технократизму. Адже в його змісті тільки «S» відображає звернення до всіх гілок науки загалом – природничо-науковій, гуманітарній та технічній, а далі йдуть «Т» – технології, «Е» – інженерія, «М» – математика. Гуманітарний цикл у цій аббревіатурі не виділено. Тому перехід до такого суспільства, де головну роль відіграє технічний інтелект, може дати й небажані рецидиви, пов'язані з формуванням світоглядних цінностей, бути гальмом прищеплення людині гуманістичних ідеалів.

На фундаменті інтелекту розгортає свій зміст і така складова матриці освіти, як інноваційність, яка охоплює не лише освіту, а й усі сфери людської діяльності. Інновація, як складова духовного світу соціуму, виступає не лише як якась технологічна система, це передусім унікальна творча діяльність суб'єкта і соціуму загалом з переведення існуючих цінностей у нову якість, це нововведення в архітектоніку діяльності, що склалася, які викликають до життя новий стиль мислення і спосіб життя, домінантою якого є саморозвиток. «Інновація – зазначають В. П. Старжинський та В. В. Цепкало, – це запроваджене нововведення, що має високу ефективність, є кінцевим результатом інтелектуальної діяльності людини, його фантазії, творчого процесу, відкриттів, нових або відмінних від попередніх об'єктів» [6, с. 254].

В освіті інноваційність постає як основний механізм, що використовується для

підготовки фахівця, який відповідає вимогам сучасного інформаційного ринку. Ядром інноваційного досвіду є інноваційна педагогічна діяльність. Вона виражається в інноваціях змісту методики і методології навчання, у розвитку і використанні інновацій у технологіях освіти. Інновації в освіті постають не лише як конкретний соціокультурний феномен, але й як основний механізм соціальної системи, що ґрунтується на інтелектуальній власності соціуму та використовується для ефективної підготовки фахівців, що відповідають вимогам сучасного інформаційного ринку.

Освіта як інтелектуальний інноваційний ресурс нової цивілізації має забезпечувати не лише умови для матеріального та соціокультурного розвитку кожної людини, і як члена суспільства, і як індивіда, але й розвиток суспільних відносин таким чином, щоб творити високий рівень життя та її справді демократичний спосіб. Тим самим інновації в освіті створюють своєрідне поле взаємодії усіх суб'єктів цього процесу, утворюючи цілісність вищого порядку, що генерує інновації та їх упровадження у практику освітньої реальності, при цьому інновації в освіті набувають унікальної якості соціального механізму, тим самим моделюючи образ майбутнього суспільного устрою і всього діапазону взаємин людини з природою і соціумом.

Фундментальною складовою нової парадигми освіти виступає інформаційність. Вона відображає експоненціальне зростання інформації та інформаційних ресурсів, що містять інформаційний продукт та інформаційні послуги. Інформаційні ресурси – це сукупність результатів інтелектуальної діяльності людини, які виступають або в речовій, або в неречовій формі. Результати цієї інтелектуальної діяльності фіксуються на конкретних носіях інформації. Базисом інформаційного продукту виступають знання. Знання, за твердженням Конфуція, – це скарб, який слідє всюди за тим, хто ним володіє. Тому завдання освіти полягає в озброєнні учня новими знаннями. У цьому випадку освіта постає як інформаційна послуга. Вона в цій іпостасі є професійним, ціннісно-смысловим ак-

том діяльності, в якому має місце розпре-
метнення конкретної інформації суб'єктом,
що навчає, з метою забезпечення того, кого
навчають, необхідною йому сумою знань
для задоволення його інформопотреб. Ядром
цієї послуги виступає смислова «наванта-
женість» освіти. Усі інші аспекти освітньої
реальності спрямовані на з'ясування ядра
освіти, вони виявляються інструментом
при вирішенні головного завдання.

Інформаційна складова в освіті містить
у своєму змісті інформаційні технології як
сукупність технічних, програмних та орга-
нізаційно-економічних засобів, об'єднаних
структурно і фундаментально для досяг-
нення високого рівня інформатизації учня.
Інформатизувати освітній процес означає
необхідність створення умов для того, щоб
будь-яка, необхідна для вирішення проб-
лем, завдань, поставлена суб'єктом, що на-
вчає, інформація була доступна суб'єкту
навчання. Отже, інформатизація – це сис-
темно-діяльний процес, спрямований на
оволодіння інформаційно-інтелектуаль-
ним ресурсом. Вона охоплює розробку та
реалізацію нових технологій, систем аку-
муляції та передачі даних, що забезпечують
повне і своєчасне використання інформа-
ції та знань в освітньому процесі. Як піз-
навальний процес інформатизація визна-
чається усвідомленою побудовою інфор-
маційної картини світу в її єдності та вза-
ємодії. Як процес матеріальний інформатизація
полягає у створенні всеосяжної інфор-
маційної інфраструктури. В освітній
реальності інформатизація прискорює
процеси, пов'язані із задоволенням інфо-
потреб і того, хто навчає, і того, хто вчить-
ся, які сприяють становленню «суспільства
знань». Це суспільство сьогодні постає як
фрактальний об'єкт, який володіє власти-
востями самоподібності та масштабної ін-
варіантності, а також внутрішніми про-
цесами своєї самоорганізації як системи.
З цих методологічних настанов «суспіль-
ство знань» можна експлікувати як уні-
кальну, інтелектуально-інноваційну фор-
му суспільного устрою, що базується на ін-
формаційних ресурсах суспільства, новій
ноосферно-інформаційній парадигмі осві-
ти, на вимогах кластерного підходу в без-

перервній освіті, що забезпечує сплав тра-
дицій якості та динаміки інновацій в освіт-
ній сфері.

Незважаючи на те, що у «STEM-освіті»
спеціально не виділені гуманітарні нау-
ки, можна стверджувати, що вони є смис-
лоутворювальним стрижнем формування
людини нової цивілізації, яка володіє ви-
соким конструктивним духовно-мораль-
ним світоглядом. Усі вищезазначені скла-
дові матриці нової парадигми освіти відо-
бражають сутність людини та її креатив-
ну діяльність з пізнання й перетворення
світу. Але вирішення цих завдань немож-
ливе без формування гуманістичних іде-
алів, тому найважливішою складовою ма-
триці нової парадигми виступає гуманіза-
ція освіти. Гуманізація як вимір цивіліза-
ційного розвитку людства являє собою, як
зазначає В.Г. Воронкова, «сукупність філо-
софських, гносеологічних, психологічних,
соціокультурних, правових поглядів, які
зумовлюють цілі й завдання вищої школи
з метою посилення гуманізації духу, свід-
чать про повноту і саморефлексію люди-
ни» [7, с. 178].

Гуманізація освіти передбачає єдність
загальнокультурного, соціально-мораль-
ного і професійного розвитку особистості.
У новій освітній парадигмі гуманізація ро-
бить упор на інтелект, який повинен стати
духовним і моральним, а не бездушним, ме-
ханістичним. Тут мова йде не стільки про
сам інтелект, відірваний від буття особис-
тості, скільки про комплексну органічну
єдність інтелектуальності, моральності й
духовності людини. Бездуховний інтелект,
що не стоїть на позиціях Добра, Справед-
ливості, колективізму, відкритості, цінніс-
них настанов людини, вижити не може.

Гуманізація ноосферно-інформацій-
ної парадигми освіти покликана формувати
ментальність нового типу, як сукупність
уявлень, ціннісних орієнтацій і життєвих
настанов майбутнього фахівця, формувати
толерантність, що дозволяє йому усвідом-
лювати свій зв'язок із суспільством, виро-
бити гуманістичний світогляд як узагал-
нену систему поглядів, переконань, ідеалів,
що будується навколо одного центру – лю-
дини.

Найбільш концентровано гуманістичні цінності сьогодні відображають свій зміст у гуманістичному ідеалі, де людина представлена як найвища цінність і мета. Це погляд про досконалість і гармонійність людини, що містить гармонію стосунків людини з природою і соціальним оточенням. Цей ідеал підкреслює рівність між людьми, право на свободу творчості, самореалізацію свого «я».

Однією зі складових матриці нової парадигми освіти є безперервність. Безсумнівно, експоненціальне зростання інформації, розвиток комп'ютерних, конвергентних технологій, нове уявлення про загальну картину світу, про стан глобальних проблем людства вимагають сьогодні постійного підвищення знань, своєї кваліфікації, що і є основою розвитку безперервної освіти.

Але цей процес вимагає управління ним. Суб'єкт безперервної освіти потребує допомоги організації цього процесу, його цілеспрямованості. З цією метою необхідно: розробка програм цього виду освіти з урахуванням різних профілів фахівців; спрямовувати особистість на використання нової методології у здобуванні знань; розміщувати в Інтернеті новинки в різних галузях науки, які викликають спеціалізований інтерес особистості; організувати цик-

ли передач з удосконалення безперервної освіти (за допомогою телебачення); організувати при вищих консультаційні пункти для тих, хто займається цим видом освіти. Реалізація цих заходів сприятиме удосконаленню системи безперервної освіти, вигодам нової парадигми.

Висновки. Для аналізу архітектоніки матриці освіти «нової Просвіти» була, по-перше, репрезентована нова парадигма освіти – ноосферно-інформаційна як якісно новий рівень формування інноваційного типу мислення учнів, що базується на інформаційних ресурсах суспільства і сприяє на основі креативної методології та досягнень сучасної науки становленню нового рівня індивідуального та суспільного інтелекту.

По-друге, обґрунтовано сутність матриці як методологічного феномену, виділено та розкрито зміст детермінуючих складових матриці нової парадигми освіти: ноосферизація, інноваційність, інформаційність, гуманізація та безперервність, наголошено на необхідності розвитку основних цінностей гуманістичного ідеалу.

По-третє, у зв'язку з формуванням «SMART-суспільства» та «суспільства знань» експліковано їхній зміст.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Береговая О.А., Кудашов В.И.** Глобализирующий мир и трансформации высшего образования // Век глобализации. 2017. № 4. С. 121–127.
2. **Кун Т.** Структура научных революций. М.: АСТ, 2002. 608 с.
3. **Пунченко О.П., Пунченко Н.О.** Археология ноосферного образования. Одеса: Друкарський дім, Друк «Південь», 2017. 452 с.
4. **Ключарев Г.А.** Глобализация образования // Глобалистика: энциклопедия / под ред. И.И. Мазура, А.Н. Чумакова. М.: Радуга, 2003.
5. **Найсбит Дж.** Китайские мегатренды. М. Астрель, 2012. 315 с.
6. **Старжинский В.П., Цепкало В.В.** На пути к обществу инноваций. Минск: РИВШ, 2016. 446 с.
7. **Воронкова В.Г.** Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні виміри). Запоріжжя: РВК ЗДІА, 2008. 254 с.

REFERENCES

1. **Beregovaya O.A., Kudashov O.A.** The globalizing world and transformation of higher education // The century of globalization. 2017. No 4. P. 121–127. [in Russian]
2. **Kun T.** Structura nauchnyh revoljucij [The Structure of Scientific Revolutions]. Moscow: Ast Publ., 2002. 608 p. [in Russian]
3. **Punchenko O.P., Punchenko N.O.** Archeology of the noospheric education. Odesa: Publishing House, Druk «Pivden», 2017. 452 p. [in Russian]
4. **Klyucharev G.A.** The globalization on education // Globalistics: Encyclopedia / Ed. I. I. Mazur, A. N. Chumakova. Moscow: Rainbow, 2003. [in Russian]
5. **Naisbitt J.** Chinese megatrends. Moscow: Astrel, 2012. 315 p. [in Russian]
6. **Starzhinsky V.P., Tsepkało V.V.** On a way to society of the innovation. Minsk: RIHE, 2016. 446 p. [in Russian]
7. **Voronkova V.G.** The philosophy of Humanistic Management (Socio-antropological measurements). Zaporozhya: RVK ZSEA, 2008. 254 p. [in Ukrainian]